

100 років від дня народження

НАГОРНІ

Микола Іванович та Олена Павлівна

***Біобібліографічний покажчик
наукових праць вчених***

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ ВІНОГРАДАРСТВА І ВІНОРОБСТВА ІМ. В.Є. ТАЇРОВА»

**НАГОРНІ
МИКОЛА ІВАНОВИЧ (1923-1972) ТА
ОЛЕНА ПАВЛІВНА
(1923–2013)**

*БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ*

100-річчю від дня народження вчених присвячується

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова»
протокол № від 27.10.2023 р.*

Укладачі:

Ковальова І.А. – директор ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова», д. с.-г. н.;
Суховілова В.М. – науковий співробітник відділу НД з ППВ та МІ;
Бурлак Г.В. – завідувач відділу НД з ППВ та МІ, к. і. н.;
Запорожан О.С. – провідний фахівець відділу НД з ППВ та МІ

Науковий редактор

Мулюкіна Н.А. – заступник директора з наукової роботи, д. с.-г. н.;

Рецензенти:

Зеленянська Н.М. – заступник директора з науково-інноваційної діяльності, д. с.-г. н.
Артюх М.М. – т. в.о. вченого секретаря, к. с.-г. н.

Нагорні Микола Іванович(1923-1972) та Олена Павлівна (1923–2013) : біобібліогр. показч. наук. пр. / ННЦ «Ін-т виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова» ; уклад. : В. М. Суховілова, І. А. Ковальова, Г. В. Бурлак, Запорожан О.С. Одеса, 2023. 28 с.

У виданні показані основні етапи життєвого та творчого шляху вітчизняних вчених з питань розсадництва винограду, кандидата сільськогосподарських наук Нагорного Миколи Івановича та Нагорної Олени Павлівни. Видання присвячене 100-річчю від дня народження вчених і містить біографічні матеріали, бібліографію наукових праць з 1953 по 1985 рр. Розміщення матеріалу – хронологічне, всередині рубрик – алфавітне.

Показчик розрахований на науковців у галузі сільського господарства, зокрема виноградарства і хімії вина, істориків науки, керівників і фахівців-виноградарів, фермерів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться історією вітчизняної аграрної науки.

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ ІВАНОВИЧА НАГОРНОГО

<i>9 вересня 1923</i>	Народився у селі Піщанка Вінницької області
<i>1931-1941</i>	Рокі навчання у Піщанській середній школі
<i>квітень 1944 по березень 1947</i>	Служіння в армії та воював у другій світовій війні
<i>січень-березень 1945</i>	Лікування у шпиталі
<i>травень 1945 по вересень 1948</i>	Голова Піщанського РК ФК і спорту
<i>1948-1953</i>	Рокі навчання у Одеському сільськогосподарському інституті факультет виноградарства і плодощовочівництва за спеціальністю вчений агроном виноградар-плодощовочівник
<i>6 червня 1951</i>	Оженився на Кучмі Олені Павлівні
<i>1953</i>	Направлено у Українській науково-дослідний інститут виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова
<i>30 червня 1953</i>	Молодший науковий співробітник відділу агротехніки винограду
<i>24 липня 1956</i>	Старший науковий співробітник відділу агротехніки винограду
<i>1965</i>	Захист кандидатської дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук на тему «Шляхи підвищення виходу та зниження собівартості щеплених саджанців винограду» на спецраді Кишинівського сільськогосподарського інституту
<i>30 березня 1966</i>	Завідуючий відділу розмноження винограду
<i>1972</i>	Раптово пішов з життя

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕНИ ПАВЛІВНИ НАГОРНОЇ

- 31 грудня 1922* Народилася у Сталінській області, рудник «Гілка»
- 1931-1941* Роки навчання у середньої школі
- 1945* Навчання на бухгалтерських курсах
- 1946-1951* Навчання у Одеському сільськогосподарському інституті на факультеті виноградарства та плоовочивництва
- 20 жовтня 1951* Молодший науковий співробітник лабораторії плодівництва Ботанічного саду Одеського держуніверситету
- 08 квітня 1957* Молодший науковий співробітник лабораторії фізіології і біохімії рослин Укр. НДІВіВ ім. В.Є. Таїрова
- 1969* Захист кандидатської дисертації на тему «Афінітет у культивованих у Криму сортів винограду з філоксеростійкими підщепами»
- 12 листопаду 1971* В.о. старшого наукового співробітника лабораторії розмноження Укр. НДІВіВ ім. В.Є. Таїрова
- 01 серпня 1972* В.о. завідувача лабораторії розмноження Укр. НДІВіВ ім. В.Є. Таїрова
- 27 жовтня 1976* Присуджено вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «Фізіологія рослин»
- 28 лютого 1974* Старший науковий співробітник відділу розмноження Укр. НДІВіВ ім. В.Є. Таїрова
- 15 грудня 1988* Звільнено з роботи у зв'язку з виходом на пенсію
- Квітень 2013* Пішла з життя

РОЗДІЛ I

В.В. Власов, В.А. Шерер

МИКОЛА ІВАНОВИЧ ТА ОЛЕНА ПАВЛІВНА НАГІРНИ*

Розповідаючи про співробітників, які зробили суттєвий внесок у розробку технології виробництва саджанців винограду, не можна не згадати про подружжя Нагірних.

Микола Іванович Нагорний народився 9 вересня 1923 року в селі Піщанка Піщанського району Вінниччини.

В 1941 закінчив середню школу, але прийшла війна, і в період окупації він працював на різних сільськогосподарських роботах. Відразу після звільнення був призваний до армії, брав участь у бойових діях, був поранений, нагороджений орденом Слави 3-го ступеня медалями.

Після повернення з армії у 1947 році деякий час працював головою районного комітету з фізкультури та спорту у рідному селі Піщанка, а у 1948 році вступив на навчання до Одеського сільськогосподарського інституту. Закінчивши його у 1953 році, був направлений на роботу в Український НДІ виноградарства та виноробства ім. В.Є. Таїрова, де й працював до останніх днів життя.

Спочатку працює молодшим науковим співробітником відділу агротехніки, а з 1956 року – старшим науковим співробітником. Наполегливий, працьовитий, разом із П.К. Айвазяном розробляє методи прискореного плодоношення виноградних кущів. Результати роботи викликали інтерес у виноградарів, відзначені авторським свідченням на винахід.

Далі Микола Іванович був включений до складу виконавців із розробки технології вирощування щеплених виноградних саджанців. Багато уваги приділяє розробці прийомів вирощування маточників подвійних лоз: відчуває різні формування кущів, системи ведення на різних опорах, розробляє прийоми хімічного карбування подвійних лоз. У наступні роки зосередився на питаннях технології виробництва щеплень: виробництво зимових щеплень, консервація щеплень до та після стратифікації, парафінування щеплень перед посадкою до школи та ін. Останній прийом – парафінування щеплень перед посадкою в школку, а також загущена посадка щеплень знайшли

* Власов В. В., Шерер В. А. Учёные таировцы в истории института. Одесса : ННЦ «ІВіВ ім. В. Є. Таїрова», 2019. Ч. 2. С. 30-33.

широке застосування в практиці виноградного розсадництва і іноді використовуються і в наш час.

Узагальнивши результати багаторічних досліджень, Микола Іванович підготував ґрунтовну дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук на тему «Шляхи підвищення виходу та зниження собівартості щеплених саджанців винограду», яку успішно захистив у 1965 році у Кишинівському сільськогосподарському інституті.

Курс на суттєве збільшення площ виноградників в Україні у 60-70-ті роки викликав різку потребу у щепленому посадковому матеріалі винограду. В інституті для координування досліджень у виноградному розсадництві, визначенні стратегії та тактики досліджень технології вирощування виноградних саджанців на сучасному рівні у 1966 році створюється відділ виноградного розсадництва та Н.І. Нагірний призначається його завідувачем. Розрізнені питання розсадництва були об'єднані єдиною тематикою, узгодженою методикою, але основні традиційні напрями досліджень були збережені: удосконалення агротехніки обробітку маточників підщепи та щепи, уточнення режимів підщеплювальної підготовки живців, режимів стратифікації, загартування тощо. Результати такої реорганізації не забарилися - інститут став визнаним центром наукових досліджень у виноградному розсадництві. Враховуючи зрослу роль відділу у структурі інституту, збільшення штатів та обсягів роботи, керівництво відділом було покладено на доктора наук А.Г. Мішуренко, а Н.І. Нагірний залишився провідним виконавцем низки розділів.

Микола Іванович був активним учасником життя інституту, кілька років керував інститутської партійної організацією. Постійно та щорічно брав участь та організовував практичні семінари у виноградарських господарствах, навчав розсадників, викладав у однорічній школі майстрів виноградарів в інституті. Був нагороджений медаллю «За трудову доблесть», численними відзнаками ВДНГ.

У листопаді 1972 року Микола Іванович раптово помер.

Його дружина Олена Павлівна Нагорна (у дівочтві Кучма) народилася 15 травня 1923 року у Донецькій області на руднику «Гілка». 1941 року закінчила середню школу, вступила на курси бухгалтерів, подальшому навчанню завадила війна. У 1946 році вступає до Одеського сільськогосподарського інституту, який

закінчує з відзнакою у 1951 році та прямує на роботу молодшим науковим співробітником ботанічного саду Одеського державного університету ім. І.І. Мечнікова. У ботанічному саду виконує роботи з розширення та утримання піддослідних насаджень лабораторії плодівництва, зокрема, веде відбір кращих сортів волоського горіха для південного степу України.

1957 року переходить працювати в Український НДІ виноградарства та виноробства ім. В.Є. Таїрова молодшим науковцем лабораторії фізіології. Тут вона включається в роботу з вивчення продуктивності листя різного віку, розробки раціональних прийомів догляду за виноградним кущем. Починає проводити дослідження з різних питань виноградного розсадництва: вивчає вплив гідразиду малеїнової кислоти на затримку розвитку коренів виноградного щеплення, зміну деяких фізіологічних показників компонентів щеплення у процесі консервації та ін.

З 1961 року повністю переключається на дослідження з удосконалення технології вирощування щеплених та кореневласних виноградних саджанців. Виконала цінні дослідження з вивчення афінітету сортів винограду, що ростуть на південному березі Криму, з американськими підщепами. З цієї теми підготувала, і в 1969 успішно захистила в раді АН Молдови, кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук.

З 1970 року вона працює у відділі розсадництва як молодший, а з 1971 року – старший науковий співробітник. Продовжує дослідження питань технології вирощування щеплених саджанців у Криму: проводить обстеження ґрунтів Криму для закладання маточників підщепи, рекомендує певні підщепи для щеплення винограду в Криму, вивчає адаптацію підщеп в умовах Криму, продовжує закладати досвідчені ділянки тощо. У ці роки виноградарство Криму переходило на щеплену основу та такі дослідження мали велике практичне значення для розвитку галузі у регіоні.

Після смерті Миколи Івановича Нагорного Олена Павлівна деякий час виконує обов'язки завідувача відділу розсадництва, продовжує розробку прийомів технології вирощування саджанців.

1976 року їй присуджено вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «фізіологія рослин». Є.П. Нагірна надає велику методичну допомогу розплідникам-виробникам з питань технології щепленої культури винограду, проводить семінари

на місцях у розплідниках, консультує.

Миколи Івановича та Олену Павлівну Нагорних вирізняв дуже серйозний і відповідальний підхід до виконання досліджень: для закладання дослідів найретельніше вибирався матеріал підщепи та щепи, всі технологічні етапи виконувались у найсуворішій відповідності до вимог, при найменшому порушенні досліди бракувалися, а винні піддавалися покаранню. Про це знали всі – від керуючого до робітничого дослідного господарства. Звісно, отримані результати були цілком достовірними. Такий же підхід Нагірні здійснювали, як куратори, і в питаннях практичної діяльності дослідного господарства, і в питаннях вирощування маточників підщепи, і при вирощуванні виноградної школи.

Результати досліджень О.П. Нагірній опубліковано більш ніж у 30 наукових статтях, рекомендаціях.

1988 року Є.П. Нагірна пішла на пенсію.

Олена Павлівна пішла з життя у квітні 2013 року.

ВІДДІЛ РОЗСАДНИЦТВА*

Закладка нових виноградників щепленими саджанцями в перед-і післяреволюційні роки в Росії здійснювалася імпортним посадковим матеріалом: своя розсаднича база в кращі роки дозволяла отримати близько 200 тис. штук щеплених саджанців, що не могло задовольнити колосальний (більше 10 млн.). Імпортні сорти та сорти підщеп не відповідали ґрунтово-кліматичним умовам. У ряді випадків залишало бажати кращої якості саджанців (підсихання, ураженість шкідниками та хворобами та ін.). В.Є. Таїров інтенсивно пропагував щеплене виноградарство і наполегливо просував ідею створення вітчизняного щепленого розсадництва. У червні 1921 року він вперше звернувся до Наркомзему України із запискою «Положення виноградарства та виноробства в Україні та заходи щодо їх підняття та розвитку», в якій обґрунтував необхідність створення власної розсадничої бази. 25 жовтня 1923 року В.Є. Таїров та В.А. Гернет подають нову спеціальну записку «До питання про виробництво в Україні філоксеростійкого виноградного посадкового матеріалу» з додатком кошторису витрат та проекту організації розплідника на 1 млн. саджанців на рік. Але лише 1924 року було ухвалено рішення

---

* 100 лет дорогою В.Е. Таирова. Одесса : Оптимум, 2005. С. 61-64.

НКЗД України доручити Центральній виноробній станції ім. В.Є. Таїрова організувати центральний державний виноградний розплідник на відведених для цього 119 гектарах землі, суміжної зі станцією. Весною 1927 року площа госпітомника збільшилася ще на 25 га землі, відібраної біля станції. Передбачалося, що виноградний розплідник вивчатиме та вирощуватиме підщепи, уточнюватиме технологію щеплення та вирощування саджанців та забезпечуватиме щепленими саджанцями господарства України, розташовані у заражених філоксерою районах.

Мала бути велика робота з організації розплідника, виконання якої стримувало відсутність коштів. Тільки 1926 р. почали закладку маточників подвійних лоз, 1927 року – маточника привоїв. Одночасно вели будівництво необхідних споруд – щеплювальної майстерні, стратифікаційних теплиць, сховищ для лози та ін. Досвіду у будівництві спеціальних споруд не було, і виконавці не зовсім чітко уявляли собі, яким вимогам мають відповідати майстерність для щеплення, теплиці для стратифікації. Проте збудовані приміщення можна вважати найкращими в Україні не лише для того часу, а й для наших днів. Гостро стояло питання постачання розплідника поливною водою, на вирішення якого у 1932-35 гг. збудували три артезіанські колодязі. Придатними виявились лише два, але вони не могли повністю задовольнити потреби школи. Відсутність знань та досвіду далася взнаки і при закладанні маткових насаджень: були посаджені маточники 11 сортів, багато з яких не становили практичного інтересу через низьку морозостійкість, чутливість до вапна та не могли сформувати стандартний сортимент підщеп України. Методом спроб і помилок доводилося встановлювати оптимальні формування та системи ведення кущів маточників. Незважаючи на всі ці недоліки, Сухоліманський розплідник вже в 1931 зробив 720 тис. щеплень і виростив майже 230 тис. щеплених саджанців. З цього часу Україна поступово звільнилася від необхідності імпорту щеплених виноградних саджанців. Розплідники Укрсадвінтресту повністю задовольняли потреби господарств у виноградних саджанцях, а Сухоліманський розплідник виноробної станції виробляв щороку понад третину саджанців, які вирощуються в Україні.

Разом з тим, була відсутня дослідницька робота в галузі розсадництва. А вирішити мали ряд найважливіших питань: від технології вирощування подвійних лоз до технології щеплення та

вирощування щеплень у школі. Наприкінці 20-х – середині 30-х років шляхом постановки прямих дослідів таїровці намагалися встановити краще зрощення різних європейських сортів на можливо більшій кількості сортів підщеп (первинний афінітет), ставили ряд розрізнених дослідів щодо визначення впливу попередньої стратифікації підщепи або раннього щеплення з тривалим консервуванням після стратифікації на вихід саджанців тощо. Після отримання позитивного результату той чи інший технологічний прийом рекомендувався до застосування. Час вимагав негайної відповіді різні питання, тому досліди з вивчення впливу різних прийомів на вихід саджанців виконувались за умов виробництва, часто без чітко розробленої схеми і методики, багато дослідів повторювалися, до них поверталися через певний час. У структурі інституту був відсутній підрозділ виноградного розсадництва.

З приходом до інституту Г.А. Боровикова розпочато методично правильно організовані дослідження питань анатомії та фізіології щеплення винограду. Ми не зупиняємося детально цих дослідженнях, оскільки вони описуються у розділі про фізіології винограду (бо виконували у цьому відділі). Зазначимо лише, що дослідження мали значення не тільки для теорії розсадництва, а й пояснювали причини невдач та низького виходу саджанців зі школи. В умовах виробництва (Сухоліманський розплідник) багато пропозицій проф. Г.А. Боровикова було перевірено та підтверджено агрономом А.В. Постоюком.

У цей період (1930-1935) О.Г. Мішуренко у відділах агротехніки та фізіології вивчав вплив вологості ґрунту школки на зростання саджанців. Тут же і в ці роки А.Г. Мішуренко, М.П. Науменко, Л.В. Колесник за активної участі О.В. Постоюка в результаті численних дослідів у напрямку зрізу на підщепі показали, що якщо основа зрізу на підщепі припадає на одну з найбільш розвинених сторін – черевну або спинну (так зване щеплення «на ребро»), то вихід саджанців суттєво збільшується, а якість покращується.

Тоді ж було встановлено, що для успішного зрощення компонентів щеплення, інтенсивного перебігу процесів регенерації дуже важливе значення має визрівання лози та кількість вуглеводів у лозі. На цій підставі Л.В. Колесник та О.Г. Білецький у 1940 році запропонували метод визначення придатності живців до щеплення за такими показниками: розвиток кори та деревини, співвідношення

діаметрів деревини та серцевини та забарвлення поперечного зрізу у розчині йоду (наявність крохмалю у тканинах).

Після війни 1941-1945 роках на відновлення зруйнованих господарств знадобилося різко збільшити кількість щеплених саджанців. І знову довелося починати із закладки маточників підщепи, відновлювати маточники щепи, одночасно уточнювати питання технології: закладка, формування, система ведення кущів підщепи, стратифікація щеплень, нарешті, вирощування щеплень у школі. Як і раніше був відсутній самостійний підрозділ з розсадництва. Дослідження виконувались у лабораторії фізіології, відділах селекції, агротехніки, механізації. Виконані різнобічні дослідження тих років стали основою розробки технології вирощування щеплених саджанців.

Дослідження в лабораторії фізіології показали можливість стимулювання розвитку калюсу та коріння шляхом обробки щеплень гетероауксином (З.В. Колесник, 1948). Роботи, виконані у відділі селекції та сортовивчення при вирощуванні саджанців для закладки ампелографічної колекції на великому розмаїтті привоїв (на підщепі Ріпарія х Рупестріс 101-14 було щеплено 680 сортів привоїв) дуже переконливо показали вплив екологічних умов, в яких вирощувалися вихід щеплених саджанців (Е.С. Комарова, А.Г. Мішуренко, 1950). Ці дослідження лягли в основу подальшого глибокого вивчення афінітету, яке виконувалось у лабораторії фізіології (А.Г. Мішуренко, Є.П. Нагорна, Н.Є. Єрємеєва), і мали велике практичне значення у зв'язку з переведенням виноградарства Криму на щеплену культуру.

Багато уваги інститут приділяв розробці технології вирощування живців підщепи. Культура маточників підщепу була новою, таких посадок у роки, що передували революції 1917 рік, і після громадянської війни було дуже мало: у 1922 р. маточників підщепи в Україні було лише 13 га. До 1940 р. їх налічувалося вже 852 га. Але за роки Великої Вітчизняної війни маточники підщепи були практично знищені. Мав бути знову закладати насадження підщепи; використовуючи досвід попередніх років та узагальнюючи літературні дані, планувалося уточнити сортимент та рекомендувати комплекс агрозаходів щодо формування та ведення кущів підщепи. Ми не будемо докладно зупинятись на цих розробках, вони виконувались у відділі агротехніки. Скажімо тільки, що були використані та узагальнені результати довоєнних робіт С.А.Мельника (1933), П.Н.Алькова (1935) та нові дослідження з цього питання

А.Г.Мішуренко та Г.С.Морозової (1948-1949) .

Різке збільшення обсягів виробництва щеплень при одночасному зменшенні кількості кваліфікованих робітників-прищепників зажадали розробки засобів механізації процесу. Вперше у країні у відділі механізації інституту було розпочато роботи зі створення щеплених машин.

Було залучено з цією метою висококваліфіковані конструктори-верстатники А.С. Радчик, Т.В. Зільберштейн, В.А. Шеремиров, і невдовзі з'явилися перші машини для щеплення ПМ-1, ПМ-2, що стали основою для створення вже напівавтоматів для щеплення винограду ІТ-1, ІТ-2 і ІТ-3. Це був серйозний крок у розвитку виноградного розсадництва. Створення щеплених машин і механізація процесу щеплення викликали необхідність пристосування для калібрування живців, підбору їх по товщині, засліплення живців підщепи. Незабаром були сконструйовані перші калібрувальні машини МК-1 та МК-2. Таким чином, було закладено основи для створення комплексу машин та знарядь з виробництва щепленого виноградного садивного матеріалу. У відділі механізації була створена група з виноградного розсадництва.

Паралельно в цей же період у лабораторії агрохімії та ґрунтознавства вивчали питання добрива та підживлення щеплень у школі, площі харчування, глибину посадки (В.Д. Корнійчук, Є.К. Плакіда, Н.А. Лагутинська, О.Г. Мішуренко, Р. І. Преслер).

Розробки, що виконуються, певною мірою задовольняли запити виробництва, вирішували миттєві завдання. Але розширення площ виноградників, а з ним і різке збільшення потреб у саджанцях з усією очевидністю показали неспроможність такого підходу до виноградного розсадництва. Необхідно було створити структурний підрозділ, який би координував дослідження, визначав стратегію та тактику у розробці технології вирощування саджанців на сучасному рівні. На початку 1966 р. було створено відділ розсадництва інституту, який очолив к. с.-г. н. Н.І. Нагірний. Дослідження розрізнених питань об'єднувалися однією тематикою, узгодженою методикою. Збереглися основні напрями досліджень: вдосконалення агротехніки маточників підщепи та щепи, уточнення режимів предвищепної підготовки живців, розробка режимів стратифікації, вивчення питань афінітету, технологія вирощування щеплень у школі та ін. Питання розробки засобів механізації залишилися у відділі механізації .

До відділу завітали молоді спеціалісти, випускники аспірантури, виробничники: П.П. Самбірський, Є.Г. Підгірний, В.І. Степанченко, П.А. Мельник, М.М. Красюк, О.Ф. Тихомирова та інших. Деякі невдовзі поміняли місце роботи, інші залишалися до виходу пенсію. Не можна забувати, що і в інших відділах та лабораторіях основні виконавці та розробники питань розсадництва продовжували свої дослідження. І це були фахівці високого класу: В.Г. Ніколенко, Є.П. Нагірна, П.М. Штеренберг, Н.Є. Єремєєва та ін. Таким чином, дослідженнями в галузі виноградного розсадництва фактично займалася майже половина співробітників інституту. Результати не забарилися, і інститут став справжнім центром науки про виноградний розплідник у нас в країні і далеко за її межами. Керівництво відділом було покладено на професора с.-г. наук А.Г. Мішуренка, визнаного авторитету в галузі виноградного розсадництва.

Істотно зміцнилася матеріально-технічна база для дослідів відділу розсадництва: у 60-х роках було запроектовано та збудовано нову прищепну майстерню зі стратифікаційними камерами, підвальними сховищами для лози, обладнаними холодильними камерами та іншими службами. Будували «по-сучасному», без урахування витрат на обігрів камер заввишки 4,8 м із бетонних панелей. Експлуатація камер показала, що для підтримки необхідних 28-300С на рівні стелажів потрібні дуже великі витрати тепла. Але ці підрахунки зробили пізніше, коли зросли ціни на енергоносії, а отже, і собівартість саджанців.

Усі масштаби виробництва саджанців при різко скорочуються трудових ресурсах викликали необхідність механізації та автоматизації процесів розсадництва. Роботи у цьому напрямку проводилися інтенсивно та принесли плоди. Вже до середини 70-х років було розроблено комплекс машин для калібрування, нарізки, засліплення та щеплення винограду (Ю.В. Бірюков, В.І. Жуган, Н.Л. Смілянський, М.О. Савін, А.М. Сапожніков та ін). Майже всі машини працювали в напівавтоматичному режимі.

У галузі технології виробництва щеплень та вирощування саджанців також були отримані суттєві результати. Було, в основному, визначено оптимальні режими стратифікації та загартовування щеплень, відпрацьовано технологію вирощування щеплень у школі, вирішено питання агротехніки маточників підщепу та щепи. Підсумки досліджень було узагальнено у

дисертаціях О.Г. Мішуренко (лікарська), Н.І. Нагорного, Є.П. Нагорний, Є.Г. Підгірного, В.С. Чиснікова, Н.Є. Єремєєвої (кандидатські).

У пошуку процесу автоматизації виробництва щеплень народилася ідея стратифікації без вологого матеріалу в автоматичному режимі (В.Г. Ніколенко). Суть полягала в тому, що пакети щеплень у спеціальних дротяних каркасах розміщували у стратифікаційних камерах. Зволоження здійснювалося шляхом упорскування води на щеплення (туманоутворення, дрібнодисперсне дощування). Після завантаження камери всі параметри (світло, температура, вологість) витримувалися автоматично. Ідея була непогана, але вимагала ретельного відпрацювання як у питаннях технології, так і в питаннях автоматизації. На жаль, такого відпрацювання не сталося. Почалося інтенсивне будівництво комплексів в інституті та в радгоспі «Смарагдовий» (Крим). У процесі будівництва допрацьовувалася технологія, пристосовувалася автоматизація. Цілком зрозуміло, що такий підхід дискредитував саму ідею – при завантаженні комплексів та нарощуванні обсягів усі недоробки часто призводили до масової загибелі щеплень. Через деякий час комплекси пристосували до інших цілей, хоча окремі елементи технології використовуються і сьогодні.

У ці роки відпрацьовувалася технологія вирощування щеплень на гідропоніці замість вирощування у школі (В.Г. Ніколенко). Було отримано непогані результати. Саджанцями, вирощеними на гідропоніці, були закладені досвідчені виноградники, які показали кращі результати приживання, приросту, продуктивності в порівнянні зі звичайними, вирощеними на ґрунтовій школі. Але трудомісткість спорудження гідропонних установок, складність у підготовці та змісті субстрату та низку інших причин не сприяли широкому виробничому використанню методу.

Однією з причин, які стримували вирощування саджанців, була стратифікація щеплень у вологоутримуючому матеріалі: стратифікаційний ящик після завантаження ставав дуже важким. Скриньки необхідно було постійно переміщати, що при великих обсягах щеплень та відсутності робочої сили було серйозною проблемою. Крім того, все важче ставало отримання тирси, придатної для стратифікації. Тому народилася ідея стратифікації щеплень на шарі води, без перешаровування тирсою. Це значно полегшувало переміщення ящиків (після зливу води). Технологія знайшла широке

застосування у господарствах, і, незважаючи на низку серйозних вад, використовується і в даний час (О.Г. Мішуренко, Є.Г. Підгірний та ін).

В останні десятиліття відділ зазнав кількох реорганізацій та скорочень. Внаслідок цих та інших причин дослідницька робота в галузі виноградного розсадництва була згорнута і стосувалася лише уточнення способів використання ауксинів при щепленні, а також вивчення агробіологічних показників нового сорту підщепи Таїровський-1 (Є.Г. Підгірний, В.В. Заїка). Ці роботи виконували вже в лабораторії фізіології, до складу якої у 1993 році місто увійшло відділ (а потім – лабораторія) розсадництва.

Сьогодні є всі підстави сподіватися, що така важлива галузь виноградарства, як виноградне розсадництво, відродиться. 2004 року у складі Центру клонової селекції організовано відділ розмноження, який об'єднав фізіологів, агрохіміків, групу культури тканин, технологів лабораторно-тепличного комплексу. Відділ очолив спеціаліст, за плечима якого роки не лише наукової, а й практичної роботи, кандидат сільськогосподарських наук К.П. Болгаров.

**СВІТЛИНИ З НАГОРНИМИ МИКОЛОЮ ІВАНОВИЧЕМ ТА
ОЛЕНОЮ ПАВЛІВНОЮ**

Нагорний М.І.

Нагорна О.П. у різні роки

На сходах рідного інституту

Республіканські курси підвищення кваліфікації агрономів-виноградарів 1954 р.

З колегами інституту після звітної сесії вченої ради

На засіданнях вченої ради

Подражанський О.Л., Штеренберг П.М., Гуркуш П.П., Нагорний М.І., Айвазян П.К., Корнійчук В.Д., Костюк П.Н., Негруль О.М., Мішуренко О.Г., Плакида О.К., Єременко Г.Г., Романченко О.А., Комарова О.С.

Шерер В.О., Абрамян Р. О., Корнійчук В.Д., Нагорний М.І.

РОЗДІЛ II

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ НАГОРНИХ МИКОЛИ ІВАНОВИЧА ТА ОЛЕНИ ПАВЛІВНИ

1953

1. Нагорный М. И. Ликвидация изреженности виноградников отводками и посадкой. Одесса: Укр.НИИВиВ им. В.Е. Таирова, 1953. 8 с.

1958

2. Нагорный М. И. Виростити високоякісні виноградні підщепи лози. *Бюлетень сільськогосподарської інформації Одеського відділу т-ва для поширення політ. і наук. знань*. 1958. № 3. С. 11-13.

3. Герман Я. Б., Нагорный М. И. Закладання виноградників. Київ : Урожай, 1958. 75 с. / Библиотечка по виноградарству.

4. Нагорный Н. И. Реконструкція і ремонт виноградників. *Виноградарство*. Київ : Держсільгоспвидав, 1958. С.

5. Нагорный Н. И. Закладка маточников подвойних лоз: рукопись. Одесса, 1958.

6. Нагорный Н. И. Приемы направленного воспитания, ускорения формирования плодоношения кустов винограда : рукопись. Одесса, 1958.

7. Нагорный Н. И. Комплекс агротехнических мероприятий по закладке виноградников в условиях Одесской области : рукопись. Одесса, 1958.

8. Нагорный Н. И. Формирование кустов винограда можно ускорить : рукопись. Одесса, 1958. 3 с.

9. Нагорный Н. И. Формирование привитых виноградных саженцев в школке. *Виноделие и виноградарство СССР*. 1958. № 3. С. 15-17.

10. Нагорный Н. И. Комплекс агротехнических мероприятий по закладке виноградников в условиях Одесской области. *Тезисы докладов Укр. АСХН*. Одесса : Одесское обласное издательство, 1958. С. 31-32.

1959

11. Нагорный Н. И. Приемы ускоренного доведения винограда до полного плодоношения. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии*. 1959. № 5. С. 26-29.

1960

12. Нагорный Н. И. Плодоношения винограду можна прискорити. *Колгоспник України*. 1960. № 3. С. 37.

13. Нагорный Н. И. Прискорене формування кущів винограду. *Календар колгоспника на 1961 р. К.* : Держсільгоспвидав УРСР, 1960. С. 62.

14. Герман Я. Б., Нагорный М. И. Закладання виноградників. 2-е перероб. і доп. видання. Київ : Держсільгоспвидав УССР, 1960. С. 72.

1961

15. Мишуренко А. Г., Плакида Е. К., Нагорная Е. П. Влияние температуры при стратификации прививок на интенсивность дыхания тканей корешков и калюсса. *Виноделие и виноградарство СССР*. 1961. № 2. С. 19-21.
16. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І. Хімічна чеканка пагонів підщепної лози. *Колгоспник України*. 1961. № 7. С. 31.

1962

17. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Парафинирование виноградных прививок снижает себестоимость саженцев. *Виноделие и виноградарство СССР*. 1962. № 2. С. 27-30.
18. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Экономическая эффективность различных способов пасынкования и чеканки побегов. *Виноделие и виноградарство СССР*. 1962. № 6. С. 29-31.
19. Нагорный Н. И. Ускоренное плодоношение кустов винограда на юге Украинской ССР. Опыт передовых виноградарей и достижение науки по ускорению формирования и плодошения кустов винограда. *Научные труды Укр.НИИВиВ им. В.Е. Таурова*. 1963. Т.4. С. 178-218.
20. Нагорний Н. І. Обламвання і пасинкування виноградної лози. *Колгоспник України*. 1962. № 5. С. 38.

1963

21. Мішуренко О. Г., Нагорний Н. І. Парафінування прищеп винограду. *Календар колгоспника на 1964 рік*. К. : Держсільгоспвидав УРСР, 1963.
22. Нагорный Н. И. Пути повышения выхода и снижения себестоимости привитых саженцев винограда : диссерт. канд. ... с.-х. наук. Одесса, 1963. 374 с.
23. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Парафинирование виноградных прививок перед посадкой их в школку. Одесса : Маяк, 1963. 4 с.
24. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І. Рекомендації по вирощуванню виноградних саджанців. К. : Держсільгоспвидав УРСР, 1963. 20 с.
25. Нагорный Н. И. Новый эффективный прием выращивания прививок виноградных саженцев при помощи парафина : рукопись. Одесса, 1963.
26. Нагорный Н. И. Ускорение плодоношения кустов винограда на юге Украинской ССР. *Агротехника выращивания высоких урожаев винограда на орошаемых и неорошаемых землях : научные труды*. К., 1963. Т. IV.
27. Плакида Е. К., Мишуренко А. Г., Габович В. И., Нагорная Е. П., Сапожникова Л. Н. Физиологические показатели листьев различного возраста у винограда. *Агротехника выращивания высоких урожаев винограда на орошаемых и неорошаемых землях: научные труды*. К., 1963. Т. IV.

1964

28. Нагорный Н. И. Пути повышения выхода и снижения себестоимости привитых саженцев винограда: автореф. дис. ... канд. с.-х. наук. Кишинев,

1964. 30 с.

1965

29. Нагорный Н. И. Применение гидрозида малеиновой кислоты (ГМК) в виноградарстве. *Научные труды УкрНИИ физиологии растений АН УССР*. 1965.
30. Способы посадки парафинированных прививок. *Сільський календар*. Київ, 1965.

1966

31. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Методические указания по применению препарата МГ-Т для химической чеканки маточников подвойных лоз винограда. Рига, 1966. 4 с.
32. Криволапов В. Е., Нагорный Н. И., Никифорова Л. Т., Шашков И. Г. Рекомендации по виноградарству для колхозов и совхозов Закарпатской области. Ужгород : Карпаты, 1966. 78 с.
33. Нагорный Н. И. Агротехника маточников подвойных лоз, обеспечивающая получение высококачественных подвойных черенков, пригодных для прививки. Одесса, 1966.

1967

34. Мишуренко А. Г., Нагорная Е. П. Аффинитет произрастающих в Крыму сортов винограда к филлоксероустойчивым подвоям. *Виноградарство*. К., 1967. Вып. 3. С. 49-61
35. Турянский Г. Ф., Белый Ф. И., Нагорный И. В. Рекомендации по орошению виноградников. Херсон, 1967. 20 с.
36. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Совершенствование технологии выращивания привитых виноградных саженцев. *Вопросы виноградарства и виноделия*. К., 1967. С. 123-137.
37. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. О парафинировании виноградных прививок. *Виноградарство*. К., 1967. Вып. 3. С. 28-42.
38. Нагорная Е. П. Влияние подвоя на продуктивность виноградной лозы. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии*. 1967. № 1. С. 33-35.
39. Нагорная Е. П. Ынрыуриря порталтоюлуй асупра продуктивитэций коардей де вице де вие. *Помикултура, витикултура ши винэритул Молдовой*. 1967. № 1. П. 29-31.
40. Нагорный Н. И. Торможение ростовых процессов у винограда с помощью гидразид малеиновой кислоты. *Виноградарство*. К., 1967. Вып. 3. С. 42-49.
41. Нагорный Н. И. Результаты исследований по агротехнике маточников подвойных лоз. *Вопросы виноградарства и виноделия*. К., 1967. С. 138-145.
42. Нагорный М. І., Підгорний Є. Г. Нове у вирощуванні прищеплених саджанів винограду. *Сільський календар на 1968 рік*. К., 1967. С. 83-84.

1969

43. Нагорная Е. П. Аффинитет у культивируемых в Крыму сортов винограда с филлоксероустойчивыми подвоями : диссерт. ... канд. биол. наук. Одесса, 1969. 158 с.
44. Нагорная Е. П. Аффинитет у культивируемых в Крыму сортов винограда с филлоксероустойчивыми подвоями: автореф. дис. канд. биол. наук. Кишинев, 1969. 23 с.
45. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І. Рекомендації по вирощуванню виноградних саджанців. Київ, 1969. 22 с.
46. Нагорний М. І. Прискорене формування кущів винограду. *Сільський календар за 1970 рік*. К., 1969. С. 69.
47. Нагорный Н. И. Определение энергии каллусообразования у прививок винограда. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии*. 1969. № 6. С. 34-36.

1970

48. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І. Зимове щеплення винограду. *Сільськогосподарська інформація*. 1970. № 2. С. 27-29.
49. Мішуренко О. Г., Нагорний М. Г. Парафінування виноградних щеп і способи розміщення їх у шкільці. *Сільськогосподарська інформація*. 1970. № 7. С. 36-38.
50. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Влияние различных марок парафина и способов размещения прививок в школке на выход саженцев. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии*. 1970. № 2. С. 41.
51. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Зимняя прививка винограда. *Виноградарство и виноделие СССР*. 1970. № 1. С. 23-26.
52. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І. Парафінування виноградних щеп і способи розміщення їх у шкільці. *Сільськогосподарська інформація*. 1970. № 7. С. 36-38.
53. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І. Зимове щеплення винограду. *Сільськогосподарська інформація*. 1970. № 2. С. 27-29.
54. Мішуренко О. Г., Герман Я. Б., Нагорний М. І., Ніколенко В. Г. Вирощування садивного матеріалу. *Виноградарство*. 3-е изд. К., 1970. С. 57-100.

1971

55. Мішуренко О. Г., Нагорний М. І., Панасевич Е. А. Рекомендації по проведенню апробації маточників філоксеростійких підщепних сортів винограду то догляду за ними. К.: Урожай, 1971. 16 с.
56. Мішуренко О. Г., Штеренберг П. М., Нагорний М. І., Підгорний Є. Г. Обробка хінозолом прищепних чубуків. *Сільськогосподарська інформація*. 1971. № 6. С. 40-42.

57. Нагорна О. П. Перспективні підщепи винограду у Кримській області. *Сільськогосподарська інформація*. 1971. № 7. С. 41-42.

1972

58. Мишуренко А. Г., Нагорная Е. П. Аффинитет некоторых сортов винограда, культивируемых в Крыму, к филлоксероустойчивым подвоям. *Вопросы виноградарства и виноделия*. Симферополь, 1972. С. 168-170.

59. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Испытание различных систем ведения кустов на маточниках подвойных лоз и их экономическая эффективность. *Вопросы виноградарства и виноделия*. Симферополь, 1972. С. 153-154.

60. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Технология зимней прививки винограда. *Вопросы виноградарства и виноделия*. Симферополь, 1972. С. 156-158.

61. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Уточнение режимов стратификации, закалки и парафинирования прививок. *Вопросы виноградарства и виноделия*. Симферополь, 1972. С. 163-164.

62. Мишуренко А. Г., Нагорный Н. И. Химическая чеканка маточников подвойных лоз гидразидом малеиновой кислоты. *Вопросы виноградарства и виноделия*. Симферополь, 1972. С. 154-156.

63. Нагорна О.П. Приживлюваність прищепи на різних підщепах залежно від вмісту в них вуглеводів і білків. *Виноградарство і виноробство: республ. міжвідом. темат. наук. зб.* Київ: Урожай, 1972. Вип. 13. С. 112-117.

1973

64. Нагорная Е. П., Подгорный Е. Г. Заготовка и хранение черенков привоя и подвоя. *Прогрессивные приемы выращивания винограда*. Одесса, 1973. С. 43-48.

65. Нагорный Н. И., Нагорная Е. П. Технология выращивания подвойной лозы. *Прогрессивные приемы выращивания винограда*. Одесса, 1973. С. 37-43.

1974

66. Нагорна О. П. Афінітет у сортів *Vitis vinifera* з філоксеростійкими підщепами. *Виноградарство і виноробство: республ. міжвідом. темат. наук. зб.* Київ: Урожай, 1974. Вип. 17. С. 42-51.

67. Герман Я. Б., Нагорний М. І. Закладання виноградників. 3-є перероб. і доп. видання. Київ : Урожай, 1974. 80 с.

68. Нагорна О. П. Прогресивна технологія виробництва щепленого садивного матеріалу винограду. *Виноградарство і виноробство*. К., 1974. Вип. 16. С. 10-17.

1976

69. Нагорная Е. П., Иванов А. М., Бугаев В. Ф. О подборе филлоксероустойчивых подвоев винограда для виноградников Крыма. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии*. 1976. № 5. С. 16-18.

70. Подгорный Е. Г., Нагорная Е. П. Технология производства прививок винограда в зимний период : рекомендации. М., 1976. 8 с.

1977

71. Нагорная Е. П. Аффинитет и адаптация виноградных лоз на юге Украины. *Виноградарство и виноделие: республ. міжвідом. темат. наук. зб.* Київ: Урожай, 1977. Вип. 20. С. 47-55.

72. Штеренберг П. М., Подгорный Е. Г., Нагорная Е. П., Березовская Е. А. Загнивание проростков виноградных прививок, вызываемое питьевыми грибами и меры его предупреждения. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии.* 1977. № 6. С. 336-38.

1978

73. Подгорный Е. Г., Нагорная Е. П. Выращивание посадочного материала. *Виноградарство.* Киев : Урожай, 1978. С. 99-146.

1979

74. Зотов В. В., Нагорная Е. П., Савин М. А., Стицько С. А., Галушко Э. Л. Повреждение тканей на копуляционных срезах и срастание прививаемых компонентов при различных способах прививки винограда. *Виноградарство и виноделие : республ. межведом. темат. науч. сб.* Киев : Урожай, 1979. Вып. 22. С. 56-61.

75. Нагорная Е. П., Глушко Э. Л. Исследование качества механизированного удаления глазков на подвойных черенках винограда. *Виноградарство и виноделие : республ. межведом. темат. науч. сб.* Киев : Урожай, 1979. Вып. 22. С. 81-83.

1980

76. Нагорная Е. П. Влияние механизированного способа подготовки компонентов и производства прививок на выход и качество саженцев винограда. *Научно-технический прогресс в виноградарстве и виноделии: тезисы докладов.* Кишинев, 1980. Ч. 1. С. 96-98.

1982

77. Нагорная Е. П. Влияние технологии механизированного производства прививок на выход и качество саженцев винограда. *Виноградарство и виноделие. республ. межведом. темат. науч. сб.* Киев : Урожай, 1982. Вып. 25. С. 10-13.

1985

78. Нагорная Е. П., Вульпе Н. И. Влияние подвоев на развитие прививок и саженцев новых сортов винограда. *Виноградарство и виноделие республ. межведом. темат. науч. сб.* Киев : Урожай, 1985. Вып. 28. С. 23-27.

79. Несынов Е. П., Пупко В. Б., Нагорная Е. П. Производство привитого посадочного материала винограда с применением физиологически активных

веществ. *Садоводство, виноградарство и виноделие Молдавии*. 1985. № 6. С. 17-19.

80. Несынов Е. П., Пупко В. Б., Протопопова Г. В., Нагорная Е. П., Сырельщикова Л. П. Исследования по выращиванию привитых саженцев винограда с применением бетабласти. *Физиологически активные вещества: Респ. межв. сб. науч. тр.* Киев, 1985. Вып. 17. С. 71-74.

81. Несынов Е. П., Пупко В. Б., Сырельникова Л. П., Протопопова Г. В., Нагорная Е. П. Влияние бластелина на производство привитого посадочного материала винограда. *Физиологически активные вещества: респ. межвед. сб. науч. тр.* Киев, 1985. Вып. 17. С. 67-71.

ЗМІСТ

Основні дати життя і діяльності Нагорного Миколи Івановича	3
Основні дати життя і діяльності Нагорної Олени Павлівни	
РОЗДІЛ I	
<i>В.В. Власов, В.А. Шерер</i> Микола Іванович та Олена Павлівна Нагорні	6
Відділ розсадництва (з книжки «100 років дорогою В.Є. Таїрова»).....	9
Світлини з Нагорнимі Миколою Івановичем та Оленою Павлівною	16
РОЗДІЛ II	
Хронологічний покажчик публікацій Нагорного Миколи Івановича та Нагорной Олени Павлівни	23

Науково-популярне видання

НАГОРНІ
МИКОЛА ІВАНОВИЧ (1923-1972) та
ОЛЕНА ПАВЛІВНА (1923–2013)

Біобібліографічний покажчик наукових праць

Одеса, ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова»

Відповідальний редактор Н. А. Мулюкіна
Технічні редактори : Г. О. Возняк, В. М. Суховілова
Коректор О. С. Запорожан
Графічний дизайн обкладинки Суховілова В.М.

Здано до друку 02.09.2024 р.
Підписано до друку 13.09.2024 р.
Формат 32 x 45/4. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк цифровий.
Наклад 100 прим. Замовлення № 153

Видавництво ННЦ «ІВіВ ім. В.Є. Таїрова»
65496, м. Одеса, смт Таїрове,
вул. 40-річчя Перемоги, 27
тел./факс + 38(048) 740-36-76
E-meil: iviv_nnc@ukr.net
www.tairov.org.ua

Свідоцтво ДК № 2903 від 17.07.2007 р.